ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ „ԱՐԱՐԱՏԻ“ 1903 Թ. ՅՈՒՆԻՍ.

ՅՈՎՀԱՆ ՄԱՆԴԱԿՈՒՆԻ*

I.

A=Չ. 672 *Գէորգ. ցուց. ստուար ճառընտիր կամ Վարք սրբոց*, 38×26, *թուղթ, բոլորգիր, անթուական, գրիչ Նատեր, տեղին անյայտ, յիշւում են բազմաթիւ ստացողներ, իւրաքանչիւր ճառի կամ վկայաբանութեան վերջում առանձին առանձին։ Ստացողները մեծ մասամբ հասարակ դասակարգից՝ արհեստաւորներ։ Շատ հետաքրքրական են ստացողները պարապմունքի տեսակէտից, յիշւում են՝ ներկարար, կաւշկար, բաղալ, եկեղեցպան, քահանայ, ճոն, ջուլահկ, սարկաւագ, ոսկերիչ, դանկլար, կտաւգործ, ապրեփեց, «հուռն», թաւկիր, դերձակ, ժամակոչ, դանկագործ, գինեծախ, դարբին, էգէպան, սանդրգործ եւն։ Յիշւում են՝ Վարդերես* Շիրացի, *Ստեփաննոս* Վանեցի *և մի ուրիշը (անունը քերուած), «որ էր ի ողայութեանն յազգէն* Բոծորայ *և երաց Քս ղաչս նորա և հայեցաւ ի Քս և հաւատաց և եղև միանձնաւոր և որ ճրգնաւոր»։ Մեզ հետաքրքրող մասը՝ էջ* $671^{բ}$—$677^{ա}$։

B=Չ. 1540,$_{5}$, *թուղթ, նոտրագիր, անթուական, հրատարակութեանս ժամանակ չունիմ ձեռքի տակ։ Այս Չ-ից են ծագում միջապէս կամ անմիջապէս* C *և* D *Չ-երը։* B-*ի վերտառութեան «արարածք» բառը գրուած*

---

* Հրատարակելով այս բնագրերը, մի ուրիշ անգամ կվերադառնամ Յովհան Մանդակունու եւ Յովհան Մայրավանեցու խնդրին։

Գալուստ Տէր-Մկրտչեան

լինելով լուսանցքում՝ բնագրի առաջին տաղի հաստատութեամբ, անու շաղկը արտագրողը (C և D) այդ բառը բաց է թողել վերնագրում (=«պատարագերին» փոխանակ «պատարագերին արարածքը») և անտեղի կերպով մտցրել է բնագրի մէջ «ի սկզբան արարածք ժամանակին» փոխանակ «ի սկզբան ժամանակին»:

C—Ձ. 1539,$_{2}$ կաշեկազմ, թուղթ, նոտր, 21×15, գրիչ «Ղրիմցի Մարկոս վրդ.պտ.», գրութեան տեղն և ժամանակը անյայտ: Քարոզք կամ թուղթք Յովհաննու Մայրավանեցւոյ, որ «Յովհաննու Մանդակունւոյ» (Բ. տպ. Վենետ. 1860) անուամբ հրատարակուած ճառերն են: B-ում էլ սոյն այս ճառերը Մայրավանեցու անուամբ էին: Մինչդեռ մեր ներքևում հրատարակած հատուածը երկու Ձ-երում էլ կրում է Մանդակունու անունը: C-ն ինչպէս և D-ն մեր կարծիքով ընդօրինակուած են B-ից: Մեր հրատարակութեան մէջ B-ի պակասը լրացնում են C և D: Մեզ հետաքրքրող մասը էջ 96ա—103ա:

D—Ձ. 2240,$_{1}$, կաշեկազմ, թուղթ, նոտր, 20×16, գրութեան տեղն և ժամանակն անյայտ: Բովանդակութեամբ յար և նման C-ին, այն է Մայրավանեցու ճառերը [=տպագրի «Մանդակունու ճառերը»] և Մայրավանեցու ներքևում հրատարակուող հատուածը: Ձ-րի մեզ հետաքրքրող մասը՝ էջ 97բ—103ա,

E—Ձ. 487,$_{6}$, կաշեկազմ, թուղթ, բոլորգիր, 21×15, գրիչ Գէորգ երէց, ստացող տէր Բարսեղ, էջ 40բ և 176բ կնիք, որի մէջ կարդացւում է պատուագրութեամբ և փակագրով «Բի ծառայ տէր Պաղտասար» և «1[7]46» թուականը: Բովանդակութիւնը՝ ի թիւս այլոց՝ Յովհան Մայրավանեցու ճառերը, ինչպէս BCD-ում և մեզ հետաքրքրող հատուածը Մանդակունու անուամբ, էջ 291ա—309բ:

V—Յովհան Մանդակունու մատենագրութիւնք,

երկրորդ տպագ. Վենետ. 1860, էջ 207—219։

V² — V-ի տարբեր ընթերցուածները։

T — Գիրք Թղթոց, Թիֆլիս, 1901, էջ 239 — 240, նաև վերնագիրները՝ էջ 581։

K — Կանոնագիրք։ Կանոնագրքից առել եմ միայն մի քանի ընթերցուածներ, օգտուելով պ. Սիրական Տիգրանեանի բաղդատութիւններից (ձեռագիր)։

ՄԱՏԵԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԱՆԴԱԿՈՒՆԵՑՈՅ

Յաղագս սիրոյ եւ արբուքեան որով պտղաբերին արարածք։

Արդ յառաջնում ամին և ի սկզբան ժամանակին պատուիրեալ Տեառն Աստուծոյ Ադամայ չուտել ի պտղոյ ծառոյն կենաց և մահու, որ էր ի մէջ դրախտին, և նորա լեալ անհնազան հրամանին Տեառն՝ կերեալ անժամ և մեռեալ տարաժամ. վասն զի չէր ժամանակ ուտելոյ և լինելոյ թողութեան յորոշել ծառոյն կենաց և մահու, յորմէ նայն չհրամայեաց ճաշակել. քանզի ցանկութիւն կերակրոյն ծնաւ զմահ առժամայն և ճաշակ ցանկութեանն եհան զմարդն առաւրին ի դրախտէն։

1—2 A Յովհաննու Մանդակունեցւոյ Յաղագս սիրոյ և արբութեան, յոյժ աւգտակար BCDE Մատեան Յովհաննու Մանդակունեցւոյ Յաղագս սիրոյ և արբութեան որով պտղաբերին [արարածք]։ Այս «արարածք» բառը միայն մեղում ունին միայն BE-ն, իսկ CD-ի մէջ այդ բառը տեղափոխուել է և ընկել է ընագրի առաջին տողի մէջ այսպէս՝ «և ի սկզբան արարածք ժամանակին»։ 1 E առաջնում CD ի սկզբան արարածք 7 D անժամանակ E յայնժամ 8 C ուտելոյ 11 E չիք ճաշակ ցանկութեանն եհան CD չիք առաւրին

Արդ նոյն ծառ սաբեկ յերրորդ դարուն երեւալ հայրապետին Աբրահամու, ունելով պտուղ զառնախոյ, զոր առեալ մատոյց պատարագ Տեառն Աստուծոյ ի վերայ քարաբլուր վիմին Գողգոթայի, որ է աւրինակաբեր խաչելութեանն Քրիստոսի։

Արդ նոյն ծառ, նովին պտղով, նովին պատուիրանաւ, յայտնեալ ի վերջին ժամանակս ի վեցերորդ դարուն, ի վեցերորդ աւուրն ուրբաթու, ունելով պըտուղ զՔրիստոս ի վերայ ծայրից ծաղկեալ խաչին . . . զծառն սաբեկայ, որ ասի թողութիւն, քանզի եկն ժամանակն թողութեան ամենայն մարդոյ ի ձեռն ուտելոյ պտղոյն ծառոյն կենաց և մահու, յորմէ Ադամայն հրամայեաց չճաշակել։

Արդ յորում աւուր և յորում ժամու պտղով և պատուիրանաւ եհան զմարդն ի դրախտէն, ի նմին աւուր և ի նմին ժամու նովին պտղով և պատուիրանաւ տարաւ զմարդն ի դրախտն։ Վասն զի անժամանակ պտուղ ծառոյն կերողացն մահ, իսկ չկերողացն կեանք։ Իսկ այս ժամանակ պտուղ ծառոյն կերողացն կեանք բերէ, և չկերողացն մահ գործէ, քանզի դըրեալ է զՔրիստոս քար գայթակղութեան և վէմ գըլորման։ Քանզի ի սկզբան ժամանակին պատուիրէ չուտել ի դրախտին զպտուղ ծառոյն, յորմէ զմահ ճաշակիցէ, և ի փոխանակ աւուրցս աւետարանաւն հրամայէ ուտել զխաչաբեր պտուղ ծառոյն կենդանութեան, յորմէ զկեանս յաւիտենականս ժառանգիցեմք։ Քան-

13 E չիք *Արդ նոյն ծառ* 15 A չիք *պատարագ* 18 C *ծառ ովին* D *ծառ ովինոյն* 20 E *յաւուրն* 21 *Երեք կէտը մեր գրածն է ցոյց տալու համար, որ այստեղ մենք պակաս ենք ենթադրում. Ձեռում պակասի առաջին որևէ նշան չկայ։* 23 E *թողութեանն* 24 A չիք *ծառոյն* E *ադամեան* 26 CD *որում* 27 A *և ի նմին* E չիք *ի նմին աւուր և ի նմին ժամու* 30 CD *ծառոյն կենաց* 31 ACDE *Իսկ այս?* *ժամանակ* C *կերողացն կերողացն* 32 A *«մահն», նուն ընդման կէտով:* 34 E *իսկ զբանն* 36 CE *ի փոխանակ* C *հրաման* 38 A *ժառանգիցէք* CE *ժառանգեցէք* D *ժառանգիցեմք*

զի առէ, եթէ Զհնազանդութիւն կամի քան զպատարագս, և զգիտութիւն՝ քան զողջակէզս։

Արդ եթէ հնազանդեալ էր Ադամայ պատուիրանին Տեառն՝ չէր կերեալ զմահաբեր պտուղ ծառոյն, և եթէ գիտացեալ էր զթշնամութիւն մարդախոշոշ հակառակորդին, չէր արդեւք խաբեալ ի պատրողական թշնամւոյն։ Նոյն աւրինակաւ ժողովրդեանն հրէից՝ եթէ հնազանդեալ էր հրամանին Տեառն՝ կերեալ իցէր զպտուղ ծառոյն կենաց, յորմէ զկեանս գտանէին, և եթէ գիտացեալ էր զխորհուրդն աստուածային տեսչութեանն՝ չէր արդեւք խաբեալ յամենապատիր թշնամւոյն։ Քանզի գթեցին նոքա առ վիմին գայթակղութեան, վասն զի եկն ժամանակ ժողովրդեանն հրէից ուտել ի պտղոյ ծառոյն կենաց, յորմէ Ադամ կամեցաւ ճաշակել, և նոցա լեալ անհաւան հրամանին Տեառն, և չկերեալ զխաչաբեր պտուղ ծառոյն կենաց՝ զմարմինն տէրունական, և չարբեալ ի ջրոյն կենդանութեան յեդեմական աղբերէն՝ զարիւնն փրկական, որոց պաքեալ պապակեցին անձինք իւրեանց մինչև ցայսաւր ժամանակի, զորս նոցայինն Մովսէսի անիծեալ զնոսա ըստ աւրինացն, եթէ Անիծեալ լիցի ամենայն մարդ, որ ոչ կայցէ ի գիրս աւրինացս այսոցիկ։ Եւ դարձեալ մերոյինն Պաւղոսի նզովեալ զնոսա ըստ շնորհացս, եթէ Որ ոչ սիրեացէ զՏէր Յիսուս ե-

39 CDE թէ D կամիմ 40 CDE զգիտութիւն աստուծոյ 42 CD ոյ փոխ. ան 44 C արդեաւք DE արդեօք 45 C թշնամոյն 46 D հրամանի 48 CD զխորհուրդս 49 E ամենապատիր 52 CDE չկամեցաւ 54 ACDE «չէր կերեալ» որ ուղղում ենք «չկերեալ»: E կենսաբեր փոխ. կենաց 55 E զմարմին C չարբել ջրոյն D չարբեալ ջրոյն E չարբել ի ջրոյն 56 E յաղբերէն 57 A փափագեցին լուսանցք. պապակ CDE պապակին 58 C նոցայինն D նցինն 59 E եթէ ածեալ 60 D կացցէ E որոց կացցէ C այսոցից 61 D մերայինն E մերոյին C Պօղոսին C ն՛՛զ նս=նզովեալ զնոսա 62 E չիք որ D քս փոխ. յս

զիցի նզովեալ մարանաթայ, մարան Տէր, աթայ եկն, այսինքն Տէր եկն, և նորա ոչ հաւատացին, որք կային յամենեցուն մամձիրք, այսինքն խանդարեալք, զի ոչ ալքնուքն փարեցան, և ոչ հաւատոյ հնազանդեցան։

Բանզի սուրբ աւետարանն, առաքեալք և մարգարէք կոչեն երկուս ժողովուրդս և երկուս հովիւս՝ նախ զհրէականն և ապա զհեթանոսականս. զնա՝ Մովսեսեան և զսա Քրիստոսեան. զնա Իսմայելեան, և զսա՝ Իսահակեան. զնա լեառն սինէական, և զսա քաղաք երուսաղէմական. զնա մօրենին հրով, և զսա կոյսն աստուածութեամբն. զնա տապանակն ոսկէզաւծ, և զսա կոյսն սրբութեամբ։ Ինա տապանակն քաւութեան տասն պատուիրանաւք, և ի սմա Քրիստոս չորեք աւետարանաւքն։ Զնա սափոր լի մանանայիւ, և զսա կոյսն լի Հոգւովն սրբով։ Զնա գաւազանն Մովսէսի, և զսա խաչն Քրիստոսի։ Զնա ջուրն ի վիմէն, և զսա աղբիւրն աւազանին։ Զնա խորանն Մովսէսի, և զսա եկեղեցին Քրիստոսի։ Զնա ողջակէզն քաւութեան, և զսա պատարագն արհնութեան։ Զնա արիւն ողջակիզին քաւութեան, և զսա արիւն Քրիստոսի սրբութեան։ Զնա ծովն Կարմիր լուացման, և զսա գետն Յորդանան մկրտարան։ Զնա թլփատութիւն, և զսա մկրտութիւն։ Զնա ի հարանիսն ուրախութեան, և զսա փեսայն յարքայութեան։ Զնա կարապետն՝ մարգարէսն, և զսա փեսաւէրն՝ զառաքեալսն։ Զնա ջուրն

63 C մարանադայ D մարանաթա D աթեայ եկն E չիք եկն 65 D ամենեցուն CD չիք ոչ 67 E չիք սուրբ A աւետարան CD աւետարանն և 69 ACD Մովսէսեան 70 A Իսրայէլեան 71 E Իսահակայն A լեառնն E ի լեառն C ու 73 D ածութեանն CD տապանակ 74 C զսայ 75 CD ի սմայ 76 CD աւետարանօք C մանանաիւ 77 E չիք լի C հոգով E հոգւովն 78 ACD չիք ի (վիմէն) և 79 C սայ CD խորան 80 CDE ողջակէզք 81 D արիւնն 82 C արիւնն 84 C որդանան 85 D ի հարսանիսն 86 CDE արքայութեան C կարապետ D կարպ 87 CD փեսաւէր

թակուկացն, և զսա գինի բազմականացն։ Զնա սիկս հնացեալսն, և զսա գինին նորանչան։ Զնա եւթն նը-
90 կանական, և զսա հինգ գարեղէնսն։ Զնա եւթն զամ-բիլսն, և զսա երկոտասան սակառիսն։ Զնա էշն պա-ռաւ, և զսա յաւանական տրմուղ։ Զնա ժողովուրդն հայհոյիչ, և զսա մանկտին աւրհնիչ։ Զնա տաճարն փառաց, և զսա Սիոնն շնորհաց։ Զնա ձիթենին ընտանի, և զսա պատուաստն վայրենի։ Զնա մերժումն, և զսա՝ ընկումն։ Զնա Մովսէս մարգարէութիւնն, և զսա Քրիստոս առաքելովքն։ Զնա աւրէնս սինէական լեռ-նէն, և զսա հաւատ սիոնական լեռնէն։ Զնա գործս, և զսա շնորհս։ Զնա պատուիրանս, և զսա աւետիս։
100 Զնա առաջին, և զսա վերջին։ Զնա հին, և զսա նոր։ Զնա երէց, և զսա կրտսեր։ Զնա ծեր, և զսա տղայ։ Զնա շաբաթ, և զսա կիւրակէ։

Որոյ են արմատքն աւրէնքն, և ոստքն մարգա-րէքն, և ծաղիկ առաքելքն, և պտուղն Քրիստոս։
105 Քանզի գրեալ է զՔրիստոս գլուխ աւրինացն. վասն զի ասէ իսկ. Եթէ չեկի լուծանել զաւրէնս և զմարգա-րէս, այլ լնուլ և կատարել։ Եկի առնել զերկուս ժո-ղովուրդս մի հաւատ և մի հովիւ. այսինքն միաբանել և միացուցանել զդործս և զհաւատս։
110 Արդ սոյն աւրինակ և մեծ մարգարէն Եսայի կո-չէ զերկուս ժողովուրդս երկուս եղբարս—զհրէականն և զհեթանոսականս։ Նմա մարգարէանայ, և սմա ա-ւետարանէ. Նմա քարոզէ, և սմա կարապետէ։ Նմա բողոքէ, և սմա գուշակէ. և միաբանէ զերկուս ժողո-

89 E գինի CD եօթն 90 C քարեղէնսն E զեւթն A զամբիլն C եաւթն զամբիւղն D եօթն՝զամբիւղսն 91 D երկոյ տասան CD եղն պառաւ 92 E տրմոզ 95 C և զս պատուաստն D և զսա պա-տուաստն 97 E յօրէնս 98 CDE սիսվնական 101 D էրէց 102 C զնյ=զնա ACE կիրակէ 104 E ծաղիկք 105 CD չիմ գրեալ է 106 E սա է իսկ 107 CDE երկուս 109 A մեծացուցանել փոխ. միա-ցուցանել 111 CD հրէականն և զհեթանոսականն 114 CD երկուս

115 վուրդս, և միաւորէ զգործս և զհաւատս։ Զնա գոր-
ծովք ծեր կոչէ, և զսա հաւատովք տղայ։ Ծերն, ասէ,
տղայ կատարեսցի գործովք և հաւատովք ի Քրիստոս,
և տղայն, ասէ, հարիւրամեան մեռցի հաւատովք և
գործովք մկրտութեամբ։ Հրէայն, ասէ, ծերացեալ աւրի-
120 նաւքն և գործովք, այլ զի և հաւատովք ի Քրիստոս
տղայացեալ՝ կատարեսցի. և հեթանոսն տղայացեալ հա-
ւատովքն և մկրտութեամբ, այլ զի և գործովք ասի
ծերացեալ՝ աւրինաւքն և գործովք կատարեալ վախ-
ճանեսցի։ Քանզի հեթանոսն, ասէ, հաւատացեալ, եթէ
125 ոչ մկրտեսցի՝ թէև հարիւրամեան մեռցի՝ անիծեալ կո-
չեսցի։ Նոյն աւրինակ, ասէ, և հրէայն, եթէ ոչ հա-
ւատացէ ի Քրիստոս և աղատեսցի յանիծից աւրի-
նացն և ոչ թլփատեսցի և կատարեսցէ ըստ աւրինացն
և մեռանիցի, անիծեալ կոչեսցի։ Զինա և հեթանոսն
130 հաւատացեալ և մկրտեալ, եթէ ոչ գործով կատարեալ
գտանիցի՝ չկարէ մտանել յարքայութիւնն, քանզի գը-
րեալ է, Հաւատք առանց գործոց դատարկ են։

Արդ՝ եթէ մտադիւրութեամբ կամիս լսել, յաւետա-
բանին սրբոյ գտանես զհրէայն առանց հաւատոց, և
135 զհեթանոսսն առանց գործոց եղբարս հատարակս։ Արդ
աղէ լուր համառաւտ բանին Տեառն, եթէ ոչ դարձ-
ջիք և եղիջիք իբրև զմանուկս սոյս՝ ոչ կարէք մտանել
յարքայութիւն երկնից։ Եւ դարձեալ՝ եթէ ոչ առաւե-

115 CDE *միաբանէ* փոխ. *միաւորէ* 116 E *հաւատովքս* C *և զնա հաւատովքս տղայ* D *և զսա հաւատով տղայ* 119 A *գործք* A «*կեցեալ*» ուղղուած «*ծերացեալ*» 120 C *գործովք* CD *այլ և զի և* E *այլ և* 121 E *տղացեալ* 123 CDE չիք *աւրինաւքն և գործովք* CD *ծերացեալ, կատր վաղճանեսցի* 126 CDE *հաւատայցէ* 127 A *յաւրինացն* 129 D *Զի նա* փոխ. *տինա* 131 D *գտանիցին ոչ կարեն* CD *արքայութիւնն* E *յարքայութիւն* 132 D *դատարկք* 133 CDE *աւետարանին* 134 CD *հաւատոյ* 135 ACDE *զհեթանոսն* A նախ *հաւատարս* յետոյ ուղղուած *հատարակս*։ 136 D *ասէ աղէ* 138 CDE *յերկնից* 138—142 A չիք *եւ դարձեալ—մտանել յարքայութիւն երկնից*։ 138 E *առաւեսցի յարգարութիւն*

լասցի արդարութիւն ձեր քան զփարիսեցւոցն, ոչ մտա-
140 նէք յարքայութիւն երկնից։ Արդ եթէ ոչ ունիցիք զան-
մեղութիւն հաւատոցս և զարդարութիւն օրինացն, ոչ
կարէք մտանել յարքայութիւն երկնից։ Արդ զաղային ան-
մեղութեան հաւատս կոչէ...գործս։ Եւ դարձեալ՝ Եղերուք
խորագէտք իբրև զաւձս, և միամիտք իբրև զաղաւնիս։
145 Զարդարութիւն և զգործս և զդիտութիւն աւրինացն
խնդրէ, զանմեղութիւն և զհնազանդութիւն հաւա-
տոցս պահանջէ։ Եւ դարձեալ երանելին Պաւղոս ասէ,
Եղերուք իմաստունք ի բարիս և անմեղս ի չարիս։ Հր-
բամայէ անմեղութեամբ տղայանալ ըստ չնորհաց, և
150 գործովք իմաստութեան իմաստնանալ ըստ աւրինացն։

Արդ եթէ կամիս ի հաւան գալ՝ հինգ կուսանքն բա-
ւական են զքեզի հաւան ածել։ Զի նչի վեր քան զհաւատս,
և զի նչ կարևոր և պատուական քան զկուսութիւն։ ... և
առանց գործոց՝ հաւատովք և կուսութեամբ ոչ կարացին
155 մտանել։

Արդ քանզի երանելի առաքեալն Պաւղոս ասէ, եթէ
Գլուխ ամենայն պատուիրանաց Աստուծոյ հաւատք, յոյս,
սէր, և գլուխ հաւատոց և յուսոյ սէրն է։ Եւ աւետարանա-
գիրն առաքեալն, սիրելին Տեառն՝ Յովհաննէս ասէ. Աս-
160 տուած սէրն է։ Արդ քանզի Հայրն ասի սէր, և Որդի՝ հա-
ւատք, և Հոգին սուրբ՝ յոյս։ Եւ արդ զոր աւրինակ սուրբ
և անզուգական Երրորդութիւնն մի է, անձինք և անուանք

143 Այս տողում ինձ թւում է պակաս, որ և նշանակում եմ կէտերով CD լերուք 144 ACD խորագէտս 148 C երերուք E իմաստուք CD ի բարիսն 150 CD ը՛՛ գործովք 151—152 A չիք Արդ եթէ կամիս—ի հաւան ածել։ 152 E չիք զքեզ 153 E չիք և (պատուական) 153 Այս տողումն էլ ինձ պակաս է թւում, որ նշանակում եմ կէտերով, Z երը պակասի նշան չունին։ 157 A չիք ամենայն D է հաւատք 158 C սէրն է E և սէր է D հաւատոցն 160 CD հաւատ E և հաւատք որդի 161 ACDE սրբոյ և անզուգական Համտլ. V սրբոյ և զուգական Երրորդութեանն երեք անձինք և անուանք էջ 212։

երեք, նոյն աւրինակ և մարդոյ անձն մի է և տարերք
տիոց բնութեան հասակին երեք, և անուանք ըստ տիոց
165 փոփոխմանն երեք. պատանի, երիտասարդ և ծեր։
Արդ մանկութիւնն անմեղութեամբն և հնազանդու-
թեամբն կոչի հաւատք, և երիտասարդութիւնն զաւ-
րութեամբն և բարեգործութեամբն կոչի յոյս, և ծե-
րութիւնն գիտութեամբն և իմաստութեամբն կոչի սէր.
170 և ապա լինի մարդ կատարեալ։

Արդ զայս երեսին խնդրէ և պահանջէ Աստուած
յամենայն մարդոյ. զանմեղութիւն մանկութեանն, և
զբարեգործութիւն երիտասարդութեանն, և զգիտու-
թիւն ծերութեանն։ Վասն այսորիկ ասէ, Եթէ ոչ ու-
175 նիցիք զանմեղութիւն տղայութեանն, որով հաւատա-
ցէքն, և զբարեգործութիւն երիտասարդութեանն, վա-
սն որոյ հաստատեցայքն և զիմաստութիւն ծերու-
թեանն, որով կատարեալք լինիցիք, ոչ կարէք մտանել
յարքայութիւնն երկնից։ Քանզի, ասէ, Սկիզբն հանճա-
180 րոյ երկիւղ Տեառն, իմաստութիւն բարի ամենեցուն
որ առնեն զնա։

Արդ եթէ կամիցի ոք գիտել՝ զտանէ կնիք
մտաց և պահապան անձին զերկիւղն Աստուծոյ, որ
պահէն զնա յամենայն մեղաց։ Եւ ապա պահեալ
185 զանմեղութիւն մանկութեանն, և լցեալ զբարեգործու-
թիւն երիտասարդութեանն և հասեալ ի գիտութիւն
և յիմաստութիւն ծերութեանն, և հաստատեալ սիրով
արքութեամբ և խաղաղութեամբ, այնուհետև մերժի
ի մեզացն, և հեռանայ յերկիւղէն։ Քանզի ասէ եթէ

163 D և տարիք 164 D չիք ընութեան 164—5 A չիք և անուանք ըստ տիոց փոփոխմանն երեք 166 D անմեղութեանն և հնազանդութեանն 167 C երիտասարդութիւնն 168 E չիք կոչի յոյս 172 E ա՛մ CD մարդոյ 173—176 A չիք և զգիտութիւն—երիտասարդութեանն 178 E որովք 179 C արքայութիւն D արքայուն E յերկնից C սկզբն 183 AE մեզաց CD երկիւղն A զերկիւղն 184 ACDE պահեն CD ա՛մ 185 AE մանկութքն 186 A երիտասարդութքն 187 E իմաստութիւն 189 CD երկիւղն E յերկիւղէն

190 Սէր զերկիւղ ի բաց մերժէ։ Արդ զոր արդեաք մերժէ. զարբոյ, զբարեգործի, զիմաստնոյ, որ ունի զգիտութիւն որոշողութեան, զխորհրդոյ, զսիրոյ, զարբութեան և զխաղաղութեան։ . . . . .

Քանզի ասէ, Սկիզբն ուրախութեան եղև ամե-
195 նայն աշխարհի Ծնունդն Տեառն, և զլուխ ամենայն ուրախութեանց աշխարհի յարութիւնն Տեառն։ Արդ քանզի սկիզբն և կատարումն տարւոյն զատիկն կոչի, վասն զի ելք տարւոյն ի շաբաթուն լինին և սկիզբն միւսոյ տարւոյն ի կիրակէին։

200 Արդ քանզի ի պահոց քառասներորդի կոչի աւր մի ուրբաթ՝ չարչարանք խաչելութեանն Տեառն և առ-ութ կոչման չարչարելոցն յաշխարհիս, ունել յանձին զաւրինակ չարչարանացն Տեառն՝ առ ի փրկութիւն հոգւոց չարչարակիցացն Տեառն և առ ի պահպանու-
205 թիւն անձանց պատուիրանապահացն Տեառն. առ ի լի-նելոյ չարչարակից խաչելութեանն Տեառն, և փառա-կից յարութեանն, և առութ կոչման մեղաւորացն յա-պաշխարութիւն։

190 CDE զերկիւղ CD չիք Արդ զոր արդեաք մերժէ 191 CD զի-մաստնոյ 192 E և սրբութեն 193 Այսոսեղ պակաս եմ ենթա-դրում, յաջորդը չէ կապ ում նախորդի հետ։ 194 C սկիզն E ուրախութեն 196 E զյարութիւն 197 E զկատարումն CDE տա-ւոյն 198 E քանզի ելք 199 CD ի կիւրակէին 200 Այս տողով սկսում են T և V. T-ի վերտառութիւնն է «Յովհաննու Ման-դակունւոյ Հայոց կաթողիկոսի». V-ինը՝ «Յաղագս քառասնոր-դական պահոց և բաղդատութիւն նորա ընդ զատիկական քա-ռասնեին։ 200 E և պահոց CD քառասուն երրորդի T քառաս-նորդն V քառասնորդ 201 V խաչելութիւնն 202 D կոչմանն կոչման E ի կոչման A յաշխարհի E աշխարհի D ունել E ան-ձին 203—4 ACDE չիք առ ի փրկութիւն հոգւոց չարչարակցացն տեառն 204 E և ի պահպանութիւն 206 CD խաչելութեան T չիք և 207 ACDE առ ի կոչումն փոխ. և առութ կոչման ACDEV մեղաւորաց CD ապաշխարութիւն

Արդ յայսմ՝ քառասներորդի որ կոչի ուրբաթս, արէն է զշաբաթն և զկիրակէն իբրև զուրբաթն և զչորեքշաբաթին պահել, զհետ աւրինացն առնելոյ. և յայնմ՝ քառասներորդի որ կոչի կիւրակէ, կոչի աւր առաջին, և սկիզբն աւուրց յարութեան, և ուրախութիւն աշխարհի, և աւետիք արքայութեան, լի ամենայն երանութեամբ անձանց ամենայն պատուիրանապահացն արդարութեան, արէն է զուրբաթն և զչորեքշաբաթին իբրև զկիւրակէն և զշաբաթն ուտել։ Զանզի զոր աւրինակ ի զատկէն մինչև ցվերացումն Տեառն կիւրակէ կոչի, այսպէս և ի բարեկենդանէ մինչև ցզատիկն՝ ուրբաթ։

Արդ քեզէն ած զքեզ ի հաւան, և զուգեա՛ զայս քառասուն քաւութեան և զայն քառասուն ուրախութեան. կշռեա՛ զքառասունն ընդ քառասունի, և զուրբաթ և զչորեքշաբաթին ընդ շաբաթուն և ընդ կիւրակէին. և գտանես հաւասարակկիս։ Ոչ ի սմա յաղումն և ուրախութիւն, և ոչ ի նմա պահք և տրտմութիւն։ Այս քառասուն աւուրք քաւութեան մեղաց տարւոյն, և այն քառասուն յաջորդ ուրախութեան տարւոյն։

209 E քառասնորդի TV չիք որ կոչի ուրբաթս 210 TV որպէս զի արէն է EV զկիւրակէն TV որպէս զուրբաթ և զչորեքշաբաթ 211 ACDE առնու TV² առնլոյ V առնելոյ 212 CD այնմ E քառասնորդի TV կիւրակէն 213 E յաւուրց V ուրախութեանն 214 E արքայութեանն 215 TV չիք ամենայն 216 E արդարութեանն C օրէնէ T զչորեքշաբաթի 217 CD ուտեն 218 CDE ի վերացումն 219 T չիք տեառն 219—220 ACDE չիք այսպէս և —ուրբաթ T չիք և 221 V զքեզ ած T չիք և 222 E քառասունն CDE քառասունն 223 A յուրախութեան E յուրախութեանն CD քառասունի 224 TV զչորեքշաբաթ C շաբաթոյն D շաբաթոյն TV շաբաթու 225 TV կիւրակէի TV հաւասարակ CDE հաւասարակիկ T չիք ոչ 226 C ուրախրութիւն V ի նմին 227 TV և տխրութիւնք E քաւութեանն 228 E առաջնորդ ուրախութեանն TV ուրախութեանց

Արդ աւրէն է զայս պահոց քառասնորդս հարթիկ պահել ի բարեկենդանէ մինչև ցզատիկն, քանզի քաւիչ և թողիչ մեղաց տարւոյն կոչի. այլ գինի և աւղի, ձու, ձուկն, կոգի, պանիր, կաղտի, բածին, չճուկ, կաթն, խէր, և ձկան մարէ, զայս բնաւ ամենևին չէ աւրէն ճաշակել ումեք ամենայնի, մեծի և փոքու, արդարոյ և մեղաւորի, չատ են մեզ այլ կամակքն քառասուն աւուրն՝ կտաւհատ, կանեփատ, փոխինդ, սամթաջուր։

Արդ այսու քառասնորդաւ Տէրն ի լերինն փորձութեան տարաւ յետս զփորձիչն սատանայ, որ է աւրինակաբեր յաղթութեան ամենայն հաւատացելոց. Միթէ Աստուծոյ պահել ինչ պիտոյ էր, ո՞չ ապաքէն վասն աւրինակի մարդկան առնէր զայս։ Արդ եթէ զհանապազաւրն մեռանել չկարեմք ըստ բանին Պաւղոսի, այլ գոնեա քառասուն աւուրքս լինել հաղորդ չարչարանացն Քրիստոսի, զի զբազմանակեալ մեղսն տարւոյն քառասուն աւուրբքս ընկեսցուք յանձանց։ Ո՞չ գիտես, զի որ միամտեալ մտաւք չարչարակից լինին չարչարանացն Քրիստոսի՝ նոքա միայն կարեն լինել փառակից յարութեանն Քրիստոսի։ Քանզի ասէ, թէ Ոչ միայն հա-

230 E քառասունս C հարբեք ուղղուած հարքբեկ D յարի պահել 231 TV ի բարեկենդանէն 232 C թողիջ DV ևւղ CT ևւղի AE ուղի=աւղի V² չիք ձու 233 TV պանիր, կոգի V² կաղտի, բախն 234 TV խեր և ձկանմորէ D մորէ 234—5 TV չէ օրէն և ոչ վայել է ճաշակել ամենայն ումեք 236 Հմմտ. «Ոչ վայել է մեզ ճաշակել, չատ են մեզ այլ կամակքն» Բուզ. (Հ՛ «կամակք»). բայց Բիւզանդում այս վկայութիւնը չգտայ, երևի առնուած է TV-ից։ 237 A աւուր TV կանեփհատ [V կանեփհատն], կտաւատ, փոխինդ, հատ, սամթաջուր։ D կտաւհատ E սամթաջուր 239 D յետ 241 ACDE ինչ պահել 242 TV առնէր զայն 243 ACDE կարեմք TV ոչ կարեմք 244 V գոնեայ ACDE գոնէ — ACD աւուրբս E աւուրս CD լինել հանապազորդս E լինել հաղորդս 245 V տեառն ջանասցուք փոխ Քի ACDE V² T զի բազմանակեալ V զ՚ ի բազմ. անկեալ T յուսանք. զգաբան TV մեղք 246 ACDE աւուրբք 247 E չիք մտաւք AE լինել 248 E փառակից լինել 249 TVCDE չիք Քրիստոսի CD եթէ

250 տասալ ի Քրիստոս, այլ և չարչարել վասն անուանն նորա։
Արդ այս քառասունք չարչարանք խաչելութեանն
Տեառն, և այն քառասունք յարութիւն կենդանու-
թեան Տեառն։ Այս քառասուն քացախ և լեղի չար-
չարանաց Տեառն, և այն քառասուն խորխոխ մեղու և
255 ձկան խորովելոյ յարութեանն Տեառն։ Այս քառասուն
զինուորացն պահել զգերեզմանն Տեառն, և այն քառա-
սուն հրեշտակացն տալ զաւետիսն Մարիամանցն զյա-
րութենէն Տեառն։ Այս քառասուն բղխումն արտա-
սուացն Պետրոսի, վասն ուրանալոյն զՏէրն ի չարչա-
260 բանան, և այն քառասուն երիցս խոստովանելով Պետ-
րոսի զՏէրն սիրելով։ Այս քառասուն հանապազ մե-
ռանելն Պաւղոսի վասն Տեառն, և այն քառասուն
պակաւորն լինել Պաւղոսի ի Տեառնէ։ Այս քառա-
սուն տրտմութիւն առաքելոցն վասն չարչարանացն
265 Տեառն, և այն քառասուն ուրախութիւն առաքելոցն
վասն յարութեանն Տեառն։ Այս քառասուն տրտմու-
թիւն Մարիամայ վասն խաչելութեան Տեառն, և այն
քառասուն ուրախութիւն Մարիամայ՝ փառաւք յեր-
կինս երթալոյ վասն յարութեան Տեառն։ Այս քա-
270 սուն զաւրացուցիչ բարեգործաց, և այն քառասուն

250 E չարչարել TV այլ և վասն անուան նորա չարչարանս ընդունել արժան է [T չիք արժան է]։ 251 D գայս VE խաչելութեան 252 ACDE քառասուն VACDE յարութեան 253 AE Արդ այս CD Արդ զայս V քառասուն TV չարչարանացն CD չարչարանացն չիք տեառն 254 VA քառասունք 255 ACDE չիք յարութեանն V մասն յարութեանն V քառասունք 256 D զգերեզման ան պահել TV կնքով պահել T զգերեզման 257 E տալ զաւետիսն TV զաւետիսն տալ E մարիամացն V զյարութեանն CD զյարութենէ 258 C բղումն 259 C Պօղոսի, D Պօղոսի, տողամիջում Պետրոսի CD ուրացելոյն 258 — 271 TV չիք Այս քառասուն բղխումն—հաստուցիչ վարձուց։ 261 AE զտէր 262 E վասն անուանն տեառն 263 CD լինել ECD վասն տեառն 266 A յարութեան 267 E խաչելութեանն 268 D վասն փառաւք CD երկինս 2 9 E յարութեանն

հաստուցիչ վարձուց։ Այս քառասուն միջնորդ ապաշ-
խարութեան, և այն քառասուն երաշխաւոր թողու-
թեան։ Այս քառասուն քաւիչ յանցանաց, և այն քա-
ռասուն թողիչ մեղաց։ Այս քառասուն ապաշաւոյ Աս-
275 տուծոյ, և այն քառասուն հաշտարար խաղաղութեան։
Այս քառասուն ցածուցիչ ցասման և այն քառասուն
անցուցիչ բարկութեան։ Այս քառասուն առիթ քա-
ւութեան և այն քառասուն մատակարար ողորմու-
թեան։ Այս քառասուն ոգոյ և արամութեան, և այն
280 քառասուն սիրոյ և խաղաղութեան։ Այս քառասուն
լալոյ և արտասուաց, և այն քառասուն ցնծու-
թեան և ուրախութեան։ Այս քառասուն սերմա-
նելոյ ցաւովք և արամութեամբ, և այն քառա-
սուն ժողովելոյ փառաւք և գովութեամբ։ Այս քա-
285 ռասուն առիթ աշխատութեան, և այն քառասուն
ցաւղացան աւրհնութեան։ Այս քառասուն դաստիա-
րակ բարեգործութեան, և այն քառասուն պարգևա-
բաշխ բարութեան։ Այս քառասուն նաւամաբ շահա-
ւորութեան, և այն քառասուն նաւահանգիստ խաղա-
290 ղութեան։ Այս քառասուն սատար արդարութեան,
և այն քառասուն գոնաբաց արքայութեան։ Այս քա-
ռասուն սկիզբն ապաշխարութեան և այն քառասուն
կատարած արդարութեան։

271 C մինչնորդ 272 A երաշխաւոր քաւութեան 274—280 TV չիք Այս քառասուն ապաշաւոյ—սիրոյ և խաղաղութեան։ 277 E քաւութեանն 278 E ողորմութեանն 279 ACD ոգոց E ոգւոց և արամութեանն 280 E չիք և 280—282 ACDE չիք Այս քառասուն լալոյ—ուրախութեան 281 V չիք քառասուն 284—293 TV չիք Այս քառասուն առիթ—կատարած արդարութեան։ 285 E աշխատութեանն 286 E օրհնութեանն 287 A պարգևապաշխ 288 C շահաւորութեան 288—290 D չիք Այս քառասուն նաւամաբ—խաղաղութեան։ 292 C սկիզբ

(Շարունակելի)